A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

29
2019

PUBLICATIONES
MUSEUM LACZKÓ DEZSŐ

29
2019

REDIGIT
S. PERÉMI ÁGOTA

VESPREMII, 2019

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM
KÖZLEMÉNYEI

29
2019

SZERKESZTŐ:
S. PERÉMI ÁGOTA

VESZPRÉM, 2019

VESZPRÉM
LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM

ISSN 2415-8895

Címlapkép:
Korongos övveret a balatonszőlősi késő avar kori temető A. sírjából
Fotó: Sárközi Judit

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM KIADVÁNYA
Felelős kiadó: Péterváry-Szanyi Brigitta
Készült 100 példányban, 22,25 A/5 ív terjedelemben

Nyomtatás: OOK-Press Kft.
www.ookpress.hu
Felelős vezető: Szathmáry Attila ügyvezető

ÓCSAI ÉVA

LOKÁLIS TÖRTÉNET ÉS NÉPIESSÉG A BALATON TÉRSÉGÉBEN KÉT KÉSŐROMANTIKUS ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYBEN

(Csizmadia Károly: Bujdosó magyarok, Ősök nyoma)

Bevezetés

1905-ben megjelent a balatonkenesei származású műkedvelő költő, Csizmadia Károly (1878-1934) kötete a veszprémi Pósa Endre könyvnyomdájában, amely a *Bujdosó magyarok* és az Ősök *nyoma* című elbeszélő költeményeket tartalmazta. A századfordulón kiadott, mára szinte teljesen elfeledett, közel 300 oldalas kötet négysoros versszakokra tagolt írásai még a romantika, a népiesség és a couleur locale jegyében keletkeztek. A romantika eszközeit felhasználó történeteket a török korba és Rákóczi Ferenc korába helyezte a szerző, a színhely pedig a falvakat, tanyákat és a természeti környezetet felölelő Balaton vidéke volt. A szövegek történeti magját egyrészt Balatonfűzfő középkori eredetű temploma adja, amely Máma településén állt, másrészt a Balatonkenesei partfalba vájt számtalan barlanglakás képezi, amelyeket a törökök elől menekülő helyi lakosok alakítottak ki menedékként, harmadrészt pedig az Akarattya pusztán állt, háromszáz éves szilfa hitelesíti a történeteket, amelyhez a helyi mondák szerint Rákóczi Ferenc a lovát kötötte.

A századfordulón publikált kötet a későromantika írásai közé tartozik, és illeszkedik a legfőbb kulturális intézmények által támogatott epigon, „népnemzeti" irodalmi törekvések közé. Habár a századelőn már megjelent az irodalomban a „népnemzeti" kánonnal és a hivatalos ideológiával szembenálló „második magyar reformnemzedék", akik új és modern poétikai szemléletmódot érvényesítettek egyebek mellett a *Huszadik Század* (1900-1919), majd később a *Nyugat* (1908-1941) hasábjain, az ország fennállásának ezeréves évfordulóját követően a nemzeti múlt dicsősége továbbra is arra ösztönözte a szerzők egy részét, hogy feldolgozzák a magyar történelmi múlt, a nemzeti pesszimizmus és a magyar identitás témáit.[1] Ugyanakkor Csizmadia Károly versben elbeszélt tragikus történetei a romantika irodalmának kedvelt poétikai, műfaji és elbeszélői eszközeit is felhasználják, amelyek részben a népköltészetből, a népi kultúrából, részben a népies műköltészetből ismertek, ezért folklorisztikai szempontból értékes összefüggések tárhatók fel a szövegek műfaji és tematikus előzményeinek, valamint az írások szövegszervező elveinek a vizsgálata során, hiszen a népi narratívum megjeleníti a történeteket felhasználó emberek csoportját, a népi közösségeket is.

Couleur locale, romantika és historizmus

A kötetről Vajkai Aurél néprajzkutatónak, aki könyvet írt a Balaton-mellékről,[2] 1967-ben megjelent egy írása a *Napló* című lapban „Egy elfelejtett balatoni parasztköltő" címmel, amelyben kiemeli, hogy Csizmadia Károly bonyolult felépítésű verses elbeszélésében elsősorban a „*kenesei* tájról, az omladozó löszfalról, a szőlődombokról" van szó, „*melyeknek helynevei ma is megőrizték az egykori elpusztult falvak emlékét: Máma, Sándor, Csitten*". Hozzáteszi, hogy a szerző „*sugárzó meleg szeretettel*" ír a Balatonról, és hangsúlyozza a történet ornitológiai vonatkozású sorainak a jelentőségét is, bár hozzáfűzi, hogy a szöveg „*verssorai döcögősek*", s a szerző „*kissé túlterjengősen*" illetve „*bonyolultan*" alakítja a történetet.[3]

[1] VERES-KAPPANYOS 2001.
[2] VAJKAI 1964, 1-243.
[3] VAJKAI 1967, 16.

Couleur locale, lokális emlékezet és emlékezetközösség

Csizmadia Károly elbeszélő költeményei a mai Balatonfűzfő (a középkori Máma), Balatonkenese és Balatonakarattya helyszínein, a környező falvakban illetve Tihany közelében és a Bakonyban játszódnak, a fiktív elbeszélésekben pedig a helyszínek jelentőségét tényszerű fényképek emelik ki. A *Bujdosó magyarok* című, hosszabb terjedelmű, tizenkét részből álló szöveg előtt, a címoldal mellett egy kép látható a „*mámai templom romjairól*", a történet második felébe illesztve található egy felvétel a kenesei „*Balatonpartba vájt lyukakról*", „*a magyar menekültek egykori lakásairól*", az Ősök *nyoma* című rövidebb, három részes szövegbe pedig egy fotót ékeltek az alábbi felirattal: „*300 éves szilfa (télen) Akarattya pusztán, melyhez állítólag Rákóczy (sic!) lovát kötötte*."[4]

Nemcsak a fényképek helyezik előtérbe a történet helyszíneit, hanem a szövegek is hangsúlyozzák a földrajzi és a történelmi tereket, a történelmi időt, a természeti és társadalmi sajátosságokat, vagyis a szöveg a romantika egyik jellegzetes elvét követi, a couleur locale (a helyi színezet) gondolatát, amely kiemeli az egyedi vonásokat, hogy hitelesebbé tegye az elbeszélést, és jobban megragadja az olvasó képzeletét.[5] A *Bujdosó magyarok*ban a tér és az idő szemléltetésének egyik példája a balatoni táj leírása gazdag képvilággal és festői részletekkel, a hangulatfestéshez pedig hozzájárulnak a mozzanatos, hangutánzó és mozgást kifejező igék: „*Zizeg a nád a vizszélen, / Az örökös mocsárban, / Hosszu lábu* gémek békát / Keresnek ott a sárban. // Távolabb a gulya legel / Nádas között bujkálva, / Nem szomjas, de azért kortyant / Néha egyet *untába'. // (…) A Balaton vidám népe, / Számtalan halász madár: / Egyik a tó felett lebeg, / Másik a hegy alatt jár. // Hófehér szép tollacskáját / Bámulatos tisztára / Megfüröszti s ugy repül ki / A közeli pusztára. // Amott meg egy gólya látszik / Orrát a vizben tartva, / A zavaros tó vizéből / Jó nagyokat kortyantva.*"[6]

A 19. században az elit művészetben az univerzalizmussal szemben megnőtt a regionális, etnikai és nemzeti elemek szerepe.[7] A romantika eszmevilágában a helyi színezet ábrázolása hozzájárult a társadalmi valóság összetettségének és az egyén tágabb kontextusának a bemutatásához, ezért a lokális jellemzők összefonódtak a sokféleség, a kulturális különbségek tiszteletével és a nemzeti lét gondolatával. A couleur locale olyan irodalmi teret nyitott meg, amelyben a konvencionális erkölcsi szemlélettel ellentétes nézőpontokat, illetve az indulatokat és a szenvedélyeket is be lehetett mutatni.[8]

Ennek szellemében jött létre a *Bujdosó magyarok* című elbeszélő költemény, amely egy árva juhászfiú utazásain és történetén keresztül mutatja be a népi és a nemesi társadalom, az úr és a szolga, a szolgaság és a felszabadulás, a nép szegény és módos tagjainak az ellentéteit. Reflektál a halál és az elmúlás drámájára, a törvényesség és a törvényen kívüli betyárok erkölcse közötti feszültségekre, valamint az ehhez kapcsolódó polgári engedetlenségre és önkényességre. Megjeleníti a szerelem és a bosszúállás lélektanát, illetve a múltban elkövetett és eltitkolt bűnöket és a bűnhődés hatását az elbeszélés jelenére. Az Ősök *nyoma* szintén a szerelem és a bosszúállás történetszálaira építi a Rákóczi-katona és a betyárok rövid történetét.

A narrátor az elbeszélések eseményeit összefüggésbe hozza a lokális emlékezet helyeivel (a mámai templommal, a kenesei löszfallal és az akarattyai pusztán lévő szilfával), ezáltal kitüntetett fókuszpontokat határoz meg, amelyekből az emlékezés asszociációs láncolatai kiindulnak, a fényképek pedig ezekbe az asszociációs láncolatokba léptetik be a képzeletet. A térben megjelölt konkrét pontokat az elbeszélő azért határozhatja meg emlékpontokként, mert az említett pontok a helyi történelem kitüntetett színterei a közmegegyezés és a kollektív értelmezés szerint. Ezáltal Csizmadia Károly története közösségi tevékenységként és az emlékezés médiumaként értelmezhető, amelynek az a célja, hogy a lokális tér kiemelt pontjainak történelmi jelentőségét élő emlékezetként tarthassák fent. Az elbeszélés ezért egy kijelölő folyamat része, amelynek egyrészt az a jelentősége, hogy megnevezi a lokális emlékezet helyeit,

[4] CSIZMADIA 1905, 225, 257.

[5] A couleur locale elvét Victor Hugo hirdette meg 1830-ban a klasszicizmussal szembeforduló romantika egyik programjaként. BÁRDOS SZABÓ B. -VASY 1999, 71.

[6] CSIZMADIA 1905, 46-47.

[7] IMRE 1996, 13-14.

[8] CROSSLEY 2005.

ezáltal kijelöli azokat, másrészt az, hogy az elbeszélés egységesítő szervezőerővel bír, amely arra ösztöni az emlékezetközösséget, hogy továbbhagyományozza a csoportidentitást. A szöveg által előhívott emlékezés ezért nemcsak a tértől és a történelmi időtől függ, hanem a hozzá kapcsolódó emlékező csoporttól is.[9]

Csizmadia Károly elbeszélő költeményeiben a történelmi jelentőségű balatoni terek egyfelől a fiktív történetek helyszíneiként szolgálnak, másfelől referenciális funkciójuk van, és a helytörténeti jelentőségű helyszínekre irányítják a figyelmet, amint erre a második történet címe, az „Ősök nyoma" is utal. A *Bujdosó magyarok* tizenkét része közül az első egy mindentudó elbeszélőt szólaltat meg, aki ódai és magasztos hangon megszólítja a Balatont és a mámai templom romját, felidézi a múltban élt ősöket, a templom egykori hívőit, és a létezésre reflektálva elégikusan fogalmazza meg az emberi halandóságot költői kérdéseken keresztül. A megszólítás alakzatával egyrészt megszemélyesíti a tavat és élővilágát, emberi tulajdonságokat rendel hozzá, másrészt hangsúlyossá válik az elbeszélő és visszaemlékező „én" jelenléte is, aki a Balatont „te"-ként határozza meg, és aki a történet későbbi részeiben a szereplőket is megszólítja, még egyes szám első személyben is véleményt formál.

Az Ősök *nyoma* című háromrészes történetben az elbeszélő szintén megszólítja és megszemélyesíti a cselekmény helyszínéül szolgáló 300 éves szilfát az akarattyai pusztán, amelyhez a helyi mondák és a fiktív elbeszélés szerint Rákóczi Ferenc a lovát kötötte: „Csittennel ez szomszédságos, / Háromszáz éves szilfa; / Magánosan áll a pusztán, / A többi már kiirtva." (250) Az elbeszélés szerint a fa mellett állott egy másik fa, amely alatt Rákóczi országgyűlést tartott, ez azonban már elpusztult: „Rákóczy (sic!) az országgyűlést, / Hogy azalatt tartá meg, / Szép emlék volt, míg széjjel nem / Törte őt a fergeteg." (249)

Az elbeszélő a történelmi események és helyszínek felidézésével már nemcsak a fiktív eseményeket közvetítő történetmondó szerepét tölti be, hanem az olvasó számára felkínálja a pozíciót, amellyel azonosulva a helyi emlékezetközösség részévé válhat és megerősítheti csoportidentitását.[10] Az olvasás során a történelmi helyszínek emlékezethelyekké válnak, amelyek a dicsőséges múlt elvesztésének és a megmentésére tett törekvésnek az átélését is lehetővé teszik.[11]

Ezek a szövegek az emlékezettársadalmaknak kontextusában értelmezhetők, amelyek megmutatták, hogy a múltból mit kellene megtartani a jövő számára. Amikor felmutatták az örökséget, akkor egyúttal visszautaltak az ősökre, akiknek az ideje egybemosódott a távoli hősök, a kezdetek és a mítoszok idejével, az emlékezet pedig valamilyen szentségbe ágyazta az emléket.[12] Ezáltal az emlékezethelyet szimbolikus térbe és időbe helyezték, amely megkülönböztető identitást és érzelmi töltetet nyújtott a visszatekintő közösség tagjainak.[13]

Máma, Sándor, Csitten, Kenese és Akarattya puszta

A két történetben megjelölt helyszínek a földrajzi közelségükön kívül a közös történelmi múltjuk miatt is összetartoznak, ugyanis a Balaton északkeleti szögletében található falvak közül Máma, Sándor, Kenese és Csittény (Csizmadia Károlynál a Csitten alak szerepel) beletartozott annak a kilenc falunak a csoportjába, amelyeket István király a veszprémvölgyi apácák monostorának adományozott.[14] Együtt említi ezt a négy települést Kálmán király latin nyelvű levele is 1109-ben, amelynek értelmében a falvakhoz tartozó földeket nem használhatták közösen, és csak az apátnő engedélyével lakhattak ott.[15] Máma, Sándor és Csittény megsemmisülésének a körülményeiről nem maradtak fenn történelmi iratok, vélhetően a 17-18. század folyamán pusztultak el.[16] Czakó Gyula szerint Sándor falu lakosai nemesek voltak. A település 1676-ban még létezett, Sándor és „Csitteny" község lakói pedig a 16. század második és a 17. század első felében Kenesére költöztek, ezt követte a falvak pusztulása.[17]

[9] TÓTH G. 2008, 9, 18., APPADURAI 2001,3.
[10] Az akarattyai szilfát Eötvös Károly is megszólítja és megszemélyesíti „A magyarok fája" című fejezetben: EÖTVÖS 1903: 50-64.
[11] S. VARGA 2012,3.
[12] NORA 1999, 142-144.
[13] ASSMANN 2012,15.
[14] MORAVCSIK 1984, 79-81.
[15] ÉRSZEGI 1988, 9-8.
[16] KIS 1990, 48-50.
[17] CZAKÓ 1912, 7, 13.

A *Bujdosó magyarok* című történetben központi jelentőségű Máma települése, amely Balatonfűzfő őse volt, és már 1292-ben állt itt egy Szent László tiszteletére épített templom, 1761-ben pedig még ép volt, ezt követően pusztult el ismeretlen körülmények között, és csak a templomrom maradt fenn. Máma falva szintén a 18. században, a Rákóczi-szabadságharc idején semmisült meg.[18] Az elbeszélő költeményben a főszereplő emlékeihez kötődik egyebek mellett a mámai paplak is, ahol a lelkész a fiú tanára volt: „Nem tudom, hány éve lehet, / De valaha voltam itt. // Ismeretes ez a vidék, / Főképen a Balaton, / Ugy rémlik, hogy sokat voltam / A mámai paplakon." (40) A mámai rom egykor az intézményes vallás helyszíne volt, az elbeszélés idejében pedig romokban hever, mégis szentségként jelenik meg, mivel a felekezeti hovatartozás jelentette az akkori társadalomban a legerősebb közösségi köteléket[19], valamint a magány és az elmélkedés tereként, akárcsak a többi balatoni emlékhely, amelyek lehetővé teszik a történelmi pillanatból való kilépést, emellett spirituális konnotációi is vannak.[20]

Az elbeszélésben a Kenese melletti partfalnak az a szakasza is szerepet kap, amelybe magyar menekültek barlangokat vájtak, és ezekre Vajkai Aurél Tatárlikak néven utal kritikájában,[21] ezt az elnevezést azonban Csizmadia Károly írása nem használja. A Tatárlik elnevezésben a „lik" a barlangot jelentette a Balaton mentén, és a népetimológia illetve a helyi folklórban a név arra utal, hogy Kenese falvának lakói a tatárjárás elől menekülve mélyedéseket vájtak a partfalba, és ezekben barlanglakásokat alakítottak ki átmeneti szállásként.[22] A barlangokban sütőkemencék, ablakok, rudak és szögek helyei alapján ismerték fel, hogy ott emberek laktak.[23]

Az elbeszélő költeményben a „Bujdosó magyarok" cím azokra a mámai falulakókra vonatkozik, akik nem a tatárjárás idején, hanem a török időkben alakították ki a barlanglakásokat a török támadók elől menekülve, azonban egyik feltételezésnek sincs történelmi alapja. A fiktív történetben 12 nap alatt készültek el a barlangok, és az egyiket szent helyként tisztelték: „Egy lyukat arra szenteltek: / Oda összemenének, / És naponkint imádkoztak / Az ég s föld Istenének. // Még máig is tanujele: / Abb tüzet nem raktak, / Az Istennek szentelték azt, / Ott nem főztek, nem laktak. // A többi az feketére / Füstölgött több év alatt, / Mig szebb hazát építettek / Künn a szabad ég alatt."[24]

Az Ősök *nyoma* kitüntetett pontjáról, a kenesei Rákóczi-szilfáról az 1902-ben megjelent kötetében (*Utazás a Balaton körül*) Eötvös Károly lejegyezte azt a helyi mondát, amely szerint Rákóczi az akarattyai pusztán álló több száz éves fához kötötte a lovát, és a fa már ezelőtt, 1532-ben is állt, alatta tartottak országgyűlést.[25] Feltehetően ezt a helyi mondát választotta ketté, és a két eseményt két külön fához kapcsolta Csizmadia Károly, azonban mindkettő idejét a Rákóczi-korba helyezte, integrálta az időhorizontokat.

Századforduló, romantika és történelem

A romantika összekapcsolódott a 19. századi nemzeti és nemzetiségi törekvésekkel, amelyeknek független nemzetállamok létrehozása volt a célja, de a modern értelemben vett nemzeti identitás kialakításának a szándéka már a 18. század közepétől megjelent, amikor összehasonlították egymással az egyidejűleg létező, de más-más területen lévő kultúrákat.[26] Ezért a figyelem egyre inkább a nemzeti jelleg kutatása felé fordult, ezen belül pedig a népi kultúra és a népköltészet jelentőségét emelték ki, és ezek a tendenciák még a századfordulón is éreztették a hatásukat, befolyásolták Csizmadia Károly írásait is.

A nemzeti múltból azok az elemek válhattak a nemzeti narratíva részévé, amelyek megfeleltek a korszak identitásképzési szándékainak.[27] 1896-ban, a honfoglalás ezeréves évfordulójának ünneplése során például az egységes nemzet értékeit akarták megmutatni a millennium rendezői, ám a nemzetiségiek til-

[18] SZŐNYEG 2009, 569.
[19] TAKÁTS 2004, 74.
[20] DAY 1996, 148.
[21] VAJKAI 1967, 16.
[22] DÖMÖTÖR 1937, 6, 8., JANKÓ 1902, 256.
[23] CZAKÓ 1912, 13.
[24] CSIZMADIA 1904, 231.
[25] EÖTVÖS 1903, 50-64.
[26] SZAJBÉLY 2005, 205-207.
[27] U.o. 243.

takozásával kísért eseménysorozatban hangsúlyosabb volt a „magyar múlt", mint a „magyar jelen" megjelenítése.[28] Az ezt követő években a hivatalos ideológia mentén született irodalomban is a történelmi múlt és a nemzeti pesszimizmus témái voltak meghatározóak.[29]

Ennek szellemében íródott a *Bujdosó magyarok*, amely a török elleni harcok idejében játszódik. Főszereplője egy árva fiú, Árpád, akinek személyes múltját és identitását tárja fel az elégikus hangvételű és gyakran pátosszal átitatott, bonyolult történet, amely néhol moralizáló és didaktikus. A szerelmi és a társadalmi szál egyaránt tragédiával ér véget: a népi származásúnak hitt fiúról kiderül, hogy valójában nemesi család sarja, majd életét veszti a törökök elleni harcban, miután faluja lakóit kimenekíti a kenesei barlanglakásokba a török támadók elől, szerelme pedig meghal. A szerző egybefűzte a főhős identitásának a feltárulását a szerelmi szállal. (A hős szerelmének az anyja meggyilkolta a nemesi származású hős apját, akin a főhős bosszút áll. Ennek a gyilkosságnak az előképe, amikor a főhős önvédelemből agyonver egy komondort, és amikor szintén önvédelemből megöl egy pásztort.)

A X. rész sorai azt sejtetik, hogy az elbeszélő költemény tételezett olvasói a gyerekek, mivel a narrátor didaktikusan és moralizálva a gyerekolvasókhoz szól: „Szegény jó kis gyermekek ti, / Ugy-e milyen az élet? / Ugy-e nem érdemes élni, / Ha a hon semmivé lett? // Ugy-e ti elhiszitek, hogy / Nincs drágább, mint a haza? / Ugy-e elhiszitek, hogy a / Költőnek van igaza? // Szeressétek hazátokat, / Soha meg ne csaljátok!" [30] A szövegre jellemző a hazafias, moralizáló és didaktikus sorok halmozása (pl. „Sokszor, aki nem érdemli / Semmiképen sem a jót, / Az élvezi, az használja / A mi másnak szánva volt." 10), különösen ezeknél a részleteknél gyakori a képzavar a szövegben (pl. „Rozsdától a szégyen pirját / Pihenteti kardotok" 197).

Az Ősök *nyoma* szintén a történelmi múltban, a Rákóczi-korban játszódik, egy szerelmi bosszút beszél el. Rákóczi huszárját elcsábítja egy lány, aki a betyárok közösségéhez tartozik, majd a vitézt megalázzák a haramiák. Miután a huszár megszökik a betyártanyáról, a lányt a Balatonon megöli. A narrátor zárlatként elbeszéli, hogy Rákóczi katonája a pusztán hajdú lett, és Rákóczi emlékét dicsővé tette. Ez a szál mindössze a történelmi alak eszményítéseként jelenik meg, kidolgozatlan marad, az elbeszélés fókuszában az akarattyai helyszínhez kapcsolódó események és a hazafiasság dicsőítése állnak. A romantika korabeli alkotásokra jellemzően ezekben a szövegekben is idealizáltan jelenik meg a természet, a történelmi emlékhely, az esemény és az egyén.[31]

Balatonkenese a helyi költők közül elsősorban Soós Lajos emlékét őrzi, aki önmagát a *Tegyétek meg* című költői végrendeletében a Balaton poétájának nevezte. Alanyi írásai között szerepelnek pátosszal teli hazafias versek (pl. *Tompa emlékezete*, 1874), a nemzetet magasztaló gondolatok az eperjesi és a pápai színház megnyitására írt költeményeiben (*Prológ*, 1881), a haza és a haladás nagyjainak eszményképei (Éljen Kossuth 1881), a balatoni, kenesei táj ódai hangú méltatása (*Kenese* 1883) és pesszimista hangú írások (*Gondolatok*, 1885). Epigon költészete csak helyi érdeklődésre tartott számot, és ezt részben a helyi közéleti szerepvállalásának köszönhette. A kenesei tájról nemcsak verseket írt, hanem Jankó Jánossal részt vett a Tatárlikak eredetének a kutatásában is a kenesei Magas-partokon.[32] Az 1902-ben elhunyt kenesei költő, aki önkezével vetett véget életének, lehetséges, hogy hatással volt Csizmadia Károly 1905-ben megjelent írásaira is, akinek elbeszélő költeményei rokonságot mutatnak Soós Lajos verseinek a tematikájával, szóhasználatával és a költő helytörténeti érdeklődésével.

A kötetet bemutató Vajkai Aurél néprajzkutató Csizmadia Károly romantikus történeteit Kisfaludy Sándor (1772-1844) írásaival vonta párhuzamba.[33] Kisfaludy Sándor több elbeszélő költeményét is a balatoni tájba vetítette, mint például a *Csobánc*, a *Somló* és a *Tátika* című írásait. Nemcsak abban hasonlít egymásra a két szerző írása, hogy szentimentális és elégikus, illetve könnyed, dalszerű hangvételűek, hanem a szövegek verselése is hasonló.[34] Mindketten magyaros, ütemhangsúlyos verselésű, 8-7 szótagszá-

[28] SZABÓ 2001.
[29] CSÁSZTVAY 2001.
[30] CSIZMADIA 1904, 217.
[31] DAY 1996, 148.
[32] KECSKÉS 1987, 4-5, 18.
[33] VAJKAI 1967, 16.
[34] MARGÓCSY 1998.

mú sorokból alkották meg a verseket (Csizmadia Károlynál négysoros versszakok váltják egymást, amelyeket keresztrímek kapcsolják össze a sorok végén), és sok esetben a ritmust gyengíti, hogy a mondattani és verstani hangsúlyok nem esnek egybe a szövegeikben, ami miatt a súlytalan szótagokra is nyomaték esik.

Népiesség, folklór és elit kultúra
Népiesség és elit kultúra

A népiesség fogalma a 18-19. század folyamán kristályosodott ki, amikor a népi és az elit kultúra érintkezésében változás állt be, mivel a magas művészet és a tudomány az attól eltérő kulturális identitással és kulturális mintákkal rendelkező népi kultúrát[35]beemelte az elit kultúrába, és a nemzeti irodalom éltető forrásaként utalt rá.[36] Vagyis a magyar irodalmi népiesség a népi és az elit kultúra találkozásaként jelentkezett, és mindenekelőtt a magas kultúra nézőpontja érvényesült.[37] Ebből a szemszögből a népet inkább erkölcsi és esztétikai ideálként fogták fel, semmint társadalmi képződményként.[38]

A kor irodalmi elveinek megfelelően Csizmadia Károly mindkét írása a népi kultúrába ágyazódik, a szereplők falusi juhászok, halászok, betyárok vagy vitéz katonák, és a történetek a főszereplőket eszményített figurákként jelenítik meg, akiknek az a legfőbb szerepe, hogy személyes történeteikkel a lokális történelmi helyszínekre felhívják a figyelmet, és megmutassák a közösség, a hazaszeretet, a hazáért hozott áldozat és az ősök dicső tetteinek a jelentőségét. Az elbeszélők részben az említett herderi szellemben, részben moralizáló és didaktikus hangon jellemzik a főszereplőket, akik erkölcsi és esztétikai példaképként szerepelnek. A *Bujdosó magyarok* főhősét, Árpádot így írja le a narrátor: „Bátorszivü magyar", „Félelmet ő nem ismer", „Oly egyenes termete / Örökös kár, hogy az Isten / Juhásznak teremtette." A főszereplő szintén a hazafiasság és a nemes tettek eszményei szerint jellemzi önmagát: „Szivemet a haza szentebb / Érzelmeihez kötöm", „Tetteim majd megmutatják, / Hogy nemesnek születtem".[39]

A népnemzeti vonulathoz tartozó alkotásokhoz hasonlóan – a modernizmus írásaival ellentétben – Csizmadia Károly az idillt ábrázolta (a tihanyi halászok életének a bemutatáskor), balladisztikus tragikumra építette a cselekményt, illetve a könnyen befogadható, közérthetőségre törő és egyszerű stílus képviselője volt, mint a korban ismert Pósa Lajos, Jakab Ödön és Szabolcska Mihály.[40]

Nemzetkarakterológia

A 18-19. század a polgári nemzetállamok kialakulásának az ideje, ezért a nemzetek másoktól való különállásuk jeleként nemzetkarakterológiákat dolgoztak ki. Ennek egyik példája a felvilágosodás korában a német-osztrák Völkertafel, amely leírja a magyarok vitézségét, büszkeségét és bátorságát – amellett, hogy negatív jelzőkkel is ostorozza őket. Rónay Jácint készítette el az első magyar nemzetjellemtant, amelynek *Jellemisme*[41] volt a címe, 1847-ben jelent meg, és ebben egyebek közt a magyarok búskomorságát, haza- és szabadságszeretetét valamint szélsőséges érzelmeit emelte ki. Ezek a magyaroknak tulajdonított karakterjegyek átitatták a korszak közgondolkodását, befolyásolták a nemzet önképét, és a *Bujdosó magyarok* című írásban Árpád meghatározó tulajdonságai lettek.[42] A főszereplő nevének kiválasztása szintén a nemzeti retorikához illeszkedik, mivel a régi magyar Árpád személynevet a 19. században újították fel a honfoglaló Árpád nagyfejedelem és a honfoglalás emlékére[43], kalendáriumokon keresztül népszerűsítették a vezért, hogy befolyásolják a tömegek tudatát.[44] Ebből következően ez a név az elbeszélő költeményben szimbolikus jelentést is hordoz.

[35] HUMFY 2005, 32.
[36] KLANICZAY 1990, 88-114.
[37] MILBACHER 2007, 220-233.
[38] BARTA 1976, 246.
[39] CSIZMADIA 1904, 15, 46, 75, 144.
[40] EISEMANN 1998.
[41] RÓNAY 1847.
[42] RÓKA 2012, 52., VÖRÖS 1987, 18-19.
[43] LADÓ 1990, 133.
[44] MIKOS 2008:22.

Társadalmi szerkezet és folklór

A népi kultúra részét alkotja a nép világnézete, társadalmi gyakorlata, esztétikája és ideológiája, ezért idesorolhatók a nép helyi közösségeinek azok a megnyilvánulásai is, amelyek ellentmondásosak, és nem tekinthetők a legkiemelkedőbb teljesítménynek.[45] A népi alkotások vizsgálatában jelentős szerepet tölt be a népi társadalom szerkezetének a vizsgálata, így például az irodalmi szövegekben a társadalmi rétegződés áttekintése feltárhatja a szereplők közötti konfliktusok hálózatát.

A *Bujdosó magyarok* című elbeszélő költemény olyan társadalmi szerkezetet tükröz, amelyben az egyenlőtlenség társadalomszervező elv, ugyanis az egyének a területek és a társadalmi rétegek egyenlőtlensége alapján különülnek el egymástól.[46] A származás ebben a hierarchikus rendben és a történetben fontos szempont, hiszen a cselekmény egyik szála a főhős, Árpád eredetének a titkait fejti fel, vagyis a szegény juhászfiúról kiderül, hogy valójában nemesi származású. A szerelmi szálban is jelentősége van a rangkülönbségeknek. A főhős vélt vagyoni helyzete és alacsony társadalmi rangja az egyik gátja kölcsönös vonzalmának Tomai Róza iránt, aki Máma, Sándor és Csitten tiszttartójának a lánya. Mivel az alárendelt szerepben lévő főszereplő, Fóthi Árpád a történet végére megtudja, hogy valójában nemesi származású, apja birtokainak örökösévé válik, ezért megváltozik a hierarchiában betöltött szerepe. Korábban az apja, idősebb Fóthi Árpád és nagybátyja, Fóthi Tihamér tulajdonában volt Máma, Sándor és Csitten falva, és idősebb Fóthi Árpád volt a tiszttartó.[47]

A szereplők a helyszínek alapján is elkülönülnek egymástól a társadalmi hierarchiában a szerint, hogy a centrumban vagy a periférián helyezkednek el. A falvak lakói magasabb státuszban vannak, mint a pusztai tanyákon élők, a bakonyi betyárok pedig vagy önként vonulnak ki a társadalomból, vagy számkivetettként hagyják el a településeket. Árpád huzamosabb időt tölt a pusztán pásztorként nevelőszüleivel, a pusztabíróval és feleségével, a betyárok között is él, valamint a falvak birtokosa lesz belőle, ezért egyaránt részese a peremlétnek, a törvényen kívüli pozíciónak és a központi státusznak.

Az ezzel járó identitásváltásokat jelzi, hogy Árpád három különböző névvel szerepel a történetben: először az árva fiú a Kis Árpád nevet viseli, majd nevelőapja, a pusztabíró a Molnár Dezső nevet adja neki, vagyis a betyárnak állt fia nevét ragasztja rá, így szimbolikusan fiának fogadja[48], végül megkapja származása szerinti családi nevét, és Fóthi Árpád lesz belőle. A törvényeket áthágó betyároknak szimbolikus szerepük van a fennálló társadalmi rend megkérdőjelezésében és az igazságtalanságok felfedésében,[49] így nem véletlen, hogy Fóthi Árpádot is a betyárok avatják be származása eltitkolt történetébe, és apja meggyilkolásának a részleteibe. A romantika korában keletkezett számos szöveghez hasonlóan a főhőst a bosszúállással jellemzi a narrátor, és az elbeszélés úgy jeleníti meg a főhős által elkövetett önbíráskodó, könyörtelen gyilkosságot, mintha az elfogadott volna egy igazságtalan társadalomban, ami megfelel a betyárokról szóló epikus művek világképének.

A betyárfolklór azokhoz az útonállókhoz kötődik, akik korábban katonák, föld nélküli zsellérek, szökött jobbágyok vagy csavargók voltak, és a 17-18. századi magyar társadalom nagyszámú deviáns rétegét alkották. A klasszikus betyárvilág azonban a 19. századra tehető, amikor főleg állatelhajtásból éltek, akárcsak a *Bujdosó magyarok* című történetben megjelenített betyárok. A szövegbe emelt betyárfolklór abban tér el a korábbi latorköltészettől, hogy már megtalálható benne a szociális összetartozás tudata és a törvényenkívüliség önigazoló ideológiája, a „betyárkodás". A 19. századi magyar betyárdalok és balladák részben idealizált, részben realista képet alkottak a betyárokról, mindezt azonban többnyire nemzeti és ideológiai tartalommal telítették, hiszen ezeknek az írásoknak a hősei a szabadság, a férfivirtus és a társadalmi igazságszolgáltatás szimbólumai, mégpedig elsősorban a feudális elnyomás elleni harcot képviselték.[50] Mindez egyfelől a *Bujdosó magyarok* betyárszereplőit, a főhős segítőit is jellemzi, akiknek az országot fenyegető, idegen elnyomás elleni fellépésben szintén szerepük van. A betyárvezér, Molnár Dezső

[45] ISTVÁNOVITS M.: FOLKLÓR. IN ORTUTAY 1979,187-188.
[46] SZAJBÉLY 2005, 247.
[47] CSIZMADIA 1905, 34, 109.
[48] U.o. 42
[49] DOBOS I.: BETYÁRMONDÁK, IN ORTUTAY 1977, 280.
[50] KÜLLŐS 2004, 405-432; KÜLLŐS 1988, 11.

ugyanis a török elleni hazafias harc egyik vezéregyéniségévé válik, vagyis az elbeszélés követi a magyar betyárokról szóló történeti elbeszéléseket (pl. a Habsburg uralom ellen harcoló betyárokét, akik a II. Rákóczi Ferencet támogató kurucok küzdelmeiben vettek részt, vagy Rózsa Sándor szabadcsapataiét, akik az 1848-49-es szabadságharc résztvevői voltak).[51]

Míg a *Bujdosó magyarok* a betyárokat a főhőst segítő szereplőkként ábrázolja, addig az Ősök *nyoma* a főhős ellenségeiként, antagonistákként ábrázolja őket, ami emlékeztet arra az ellentmondásos viszonyulásra is, hogy míg a hivatalos történeti források elítélően jellemezték, a szájhagyomány dicsőítve mutatta be ezt a társadalmi csoportot.[52]

Elbeszélő költemény és rege

Az elbeszélő költemény domináns műfaj volt a 19. századi magyar irodalomban,[53] és bár a magyar irodalomban az 1830-as évektől az 1860-as évekig áttevődött a hangsúly a verses epikáról a regényre, a népnemzeti csoport azért részesítette mégis előnyben a verses műfajokat, mert azokat a folklórral és a nemzeti kulturális múlttal együtt a szerves fejlődés részének tekintették az új műfajjal, a regénnyel ellentétben.[54] A magyarországi verses regények közül például Arany László (1844-1898) *A délibábok hőse* (1872) című elbeszélő költeménye már átmenetet képezett a romantika és a realizmus között, mivel ironikus és öniróniku hangon íródott, valamint a történet leszámolt sokféle történelmi és ideológiai illúzióval.[55] Csizmadia Károly azonban nem a modern irányt követte az írásaiban, hanem továbbra is a romantikus minták alapján építkezett.

A szerző írásai néhol önreflexív elemeket tartalmaznak, így például a *Bujdosó magyarok* műfaját regeként határozza meg: „Sándornak puszta tájáról / Énekel e hű rege." (235) A 19. században a rege kedvelt műfaji megjelölés volt, és nemcsak verses, hanem prózai, illetve népköltészeti és műköltészeti alkotásokat is jelöltek vele, mégpedig sok esetben a történeti elbeszélésekre használták a rege szót.[56] Csizmadia Károly írásai meghatározására szintén a „történeti elbeszélés" kifejezést tüntette fel a kötetben.

A szerző regéje összekapcsolódik a monda, azon belül pedig a történeti monda műfajával, mivel a verses elbeszélések felhasználják a történeti személyekhez, eseményekhez és helyszínekhez kapcsolódó történeti monda cselekményét, amelybe beletartozik az alapítási monda, a családok eredete, a hősmonda, a betyármonda, a török és a helyi monda.[57] Irodalomtörténetileg a romantika egyik kedvelt prózai műfaja volt, különösen a várromokhoz kapcsolódó és a szerelmi történeteket feldolgozó változataiban,[58] és mindez feltehetően a *Bujdosó magyarok* cselekményére is hatással volt. Ezenkívül a történelmi és társadalmi tárgyú költészet hatása szintén megfigyelhető a szövegen, például a bujdosóénekek, panaszdalok, a történeti eseményekről szóló énekek, a társadalmi csoportokhoz, foglalkozásokhoz fűződő motívumok, valamint a szerelmi költészet témái is fellelhetők benne, mégpedig a szentimentális, epekedő „érzékeny" énekek, szerelmi vallomások és panaszok,[59] és ezeknek a hagyományos szüzséiből jött létre ennek a népies műköltészeti szövegnek a grammatikája.

Szerkezet, cselekményszálak és szövegszervező elv

A *Bujdosó magyarok* 12 szerkezeti egységre, az Ősök *nyoma* 3 részre oszlik. Mindkét szövegben keretet alkot a narrátori bevezetés és zárlat. A szöveg szerkezetének a feltárásához hozzájárulhat az eseményváz összetevőinek a bemutatása, ezért az alábbiakban a két szöveg szüzséjének az ismertetése következik.

Bujdosó magyarok

1. A narrátor ódai és patetikus hangon megszólítja a Balatont, bemutatja a mámai templom romjait, felidézi a történelmi múltat, elégikusan szól az emberi mulandóságról.

[51] KÜLLŐS 1988, 11.
[52] Uo.
[53] BÁRDOS-SZABÓ B.-VASY 1999, 105.
[54] IMRE 1996, 34, 46, 79.
[55] MARGÓCSY 1998.
[56] DÖMÖTÖR T.: REGE. In ORTUTAY 1981, 319.
[57] U.o.
[58] BÁRDOS-SZABÓ G.-VASY 1999, 301.
[59] KÜLLŐS 2004, 408.

2. A meg nem nevezett főszereplő elhagyja otthonát, hosszasan búcsúzik, az elbeszélő dagályosan, túlzó részletezéssel ír a főszereplő fájdalmáról.
3. A narrátor bemutatja az árva és szegény főszereplőt, Kis Árpádot, aki magányosan útnak indul. A temetőben egy elképzelt kísértetet lát, majd a falu szélén rátámad egy komondor, Árpád agyonüti. A mámai puszta egyik tanyájában megismerkedik az „igazságos, szorgalmas és becsületes" pusztabíróval és feleségével, akik fiukká fogadják, és eltűnt fiuk nevét adják neki: innentől Molnár Dezsőnek hívják. A pusztabíró a fiúnak mesél a korábbi tiszttartóról, Fóthi Árpádról, aki országos hírnevet szerzett a török elleni harcokban, azonban tíz évvel korábban elesett a küzdelmekben. Nem tudja, hogy Fóthi Árpád fiát a fivére, Tihamér hová vitte. Fóthi Árpád helyére új tiszttartó került, aki azzal vádolta meg a pusztabírót, hogy a tudtával loptak el hat csikót a betyárok, ezért a tiszttartó elkobozta a vagyonát, majd a pusztabírónak Máma falujából a pusztába kellett költöznie.
4. A főszereplő, Molnár Dezső legelteti a juhokat, furulyázik, figyeli a tájat, és meglát egy csónakban egy fiút és egy lányt.
5. A főszereplő, Molnár Dezső panaszosan furulyázik, és méltatlankodva megszólítja őt a jómódú fiú, amiért nem emeli meg a süvegét, menyasszonya pedig, aki a tiszttartó lánya, megszólítja a juhászt, és vidám hangú furulyaszót kér tőle, a narrátor pedig felfedi, hogy a lánynak tetszik a szegény juhász.
6. Molnár Dezső bosszút forral, amiért a jómódú fiú kioktatta őt. A lányt, Tomai Rózát, aki szerelmes Molnár Dezsőbe, otthon anyja, a tiszttartó felesége vigasztalja, de nem tudja lánya bánatának valódi okát. Dezső találkozik a Rózával, megvallják egymásnak szerelmüket, megcsókolják egymást. Többször találkoznak, a kapcsolatuk híre eljut a faluba, Róza szüleihez is, akik eltiltják lányukat a fiútól.
7. Molnár Dezső elhagyja otthonát és bujdosni kényszerül, mert elzavarta a tiszttartó, aki megbízott két pásztort, hogy ölje meg Dezsőt, aki azonban agyonüti az egyik támadóját. Dezső hazamegy a nevelőszüleihez, és elbúcsúzik tőlük. Útnak indul, és megismerkedik hét bakonyi betyárral (akik még nem öltek embert), köztük van a valódi Molnár Dezső. Az ő szülei nevelték a főhőst, aki megtudja a betyároktól, hogy valójában Fóthi Árpádnak hívják, apja a török elleni harcok hőse, országosan ismert nemesember volt, idősebb Fóthi Árpád, aki fivérével, Tihamérral együtt Máma, Sándor és Csitten birtokosa volt, Árpád pedig a falvak tiszttartója. Árpád halála után Tihamér akarta gondozni fivére gyermekét, azonban az új tiszttartó felesége megölte Tihamért, aki utolsó szavaival megátkozta a nőt („Átkos szived, akit szeretsz, / Vétked miatt ölje meg!"). A fiút az új tiszttartó rokonokhoz adta. Az ifjabb Fóthi Árpád múltja feltárulása után elindul a haramiákkal, akik elhatározzák, hogy megkeresik a gyilkost, és meg is találják a tiszttartó hintóját, amelyben a felesége utazik, és Árpád bosszút áll, megöli a nőt. A bakonyi betyártanyán megjelenik egy idegen, őt is megölik.
8. Árpád a tihanyi halászok közt él, megismeri a halászat fortélyait. Máma falvában Róza Árpádot hiányolja. Eközben Árpádnak a halászok közt megtetszik egy szőke lány.
9. Árpád megtudja, hogy Róza férjhez fog menni. Először gyászolja, majd elindul hozzá egy csónakkal. Róza megmenti Árpádot a nádasban, amikor ledöfi a férfi támadóját, csak utólag ismeri fel a halottban a saját apját. Árpád magával viszi az apagyilkos Rózát a csónakban, és közben elmeséli neki a szülei tetteit. Róza elájul, a tihanyi halászlány ápolja napokig, de Róza meghal, eltemetik.
10. Molnár Dezső, a korábbi bakonyi betyár a Balaton tájékán lovagol, és arra készül, hogy – miután feloszlatta bandáját –, katonának áll, hogy részt vegyen a török elleni harcokban. Találkozik Fóthi Árpáddal, aki megkapta nemes apja birtokait, és aki szintén harcolni akar a török ellen, azonban Dezső lebeszéli erről. Dezső a vitézekkel Budára megy, majd azt a hírt kapják róluk Mámán, hogy mindnyájukat elpusztította a török. A falu lakói szintén menekülni kényszerülnek a török elől, ezért Árpád vezetésével abba a barlangba költöznek, ahol Árpád a bakonyi betyárokkal élt, és a távolból látják,

hogy a törökök felégetik a falvakat. Hetekkel később elfogy az élelmük, ezért visszamennek a Balatonhoz, hogy ott Árpád vezetésével halásszanak, és a Balaton partján lyukakat vájnak a falba, majd a kivájt barlangokba költöznek. Árpád harcol a törökökkel, és közben életét veszti. A falu lakói túlélik a törökdúlást.

11. A narrátor egy sírdombról beszél, emlékezik a hazáért meghalt hősökre, felidézi a halottak miatt érzett bánatot, fájdalmat és sírást, és emlékeztet az emberi mulandóságra.
12. A narrátor elégikusan beszél az elpusztított természeti és ember alkotta környezetről, és felhívja a gyerekek figyelmét a hazaszeretetre, a történelem és az ősi múlt tiszteletére.

Ősök nyoma

1. Rákóczi Ferenc korában Csitten szomszédságában áll egy 300 éves szilfa, ahol az elbeszélő szerint Rákóczi országgyűlést tartott, körülötte pusztaság van, előtte a Balaton, és Isten kedves fája alatt megpihentek a vándorok. Az elbeszélő szerint a fa a természet tiszteletére, a hazaszeretetre és a hős vitézekre hívja fel a figyelmet.
2. Az akarattyai pusztán, ahol a szilfa áll, régen mindenütt erdő volt, és egyszer hét napot töltöttek itt Rákóczi vitézei, Rákóczi fonott hajjal és fejedelmi díszben vezette őket. Tőlük távolabb, a völgyben élt az erdőkerülő feleségével és lányával egy tanyán. Az egyik vitéz elmegy a tanyához a völgybe, többször találkozik a lánnyal. Végül el akar búcsúzni tőle, ám a lány elcsábítja a vitézt egy házba, ahol haramiák tanyáznak, és itt a lánnyal együtt gúnyolják a katonát, megfosztják kardjától és katonaruhájától, darócruhát adnak rá, majd arra kényszerítik, hogy zsákmányolni menjen a betyárokkal. Eközben a lány és az egyik haramia a betyártanyán marad, csendőrök törnek rájuk, felvetetik a betyárral a házban talált katonaruhát és a kardot, megvesszőzik a lányt, a katonaruhás betyárt pedig magukkal viszik.
3. Visszatérnek a betyárok a zsákmánnyal, megütik a huszárt, aki egy óvatlan pillanatban megszökik. Bosszút forral, ezért megkeresi a lányt, elcsábítja, a Balatonra viszi, majd a huszár bosszúból a tóba veti, ahol a lány megfullad. Visszaevez, és a pusztán marad, hajdú lesz belőle, a helyieknek pedig megtanítja a Rákóczi-fa történetét, így a szilfa az élő emlékezet, a hazaszeretet és a szabadság fája lesz.

Cselekményszálak és szövegszervező elvek

A *Bujdosó magyarok* tartalmilag két egységre oszlik: az első egységben a főszereplőt közemberként ismerjük meg, aki magánemberként családját, társát és személyes múltját keresi, a második egységben pedig nemesemberként vezetővé válik, és felelősséget vállal a hozzá tartozó falvak, valamint az ország lakosaiért, ezért a falu lakóit kimenekíti a törökök elől, akikkel harcba száll apja mintáját követve. A történetben több irreális esemény és fordulat szerepel, részben azért, mert a magánéleti, családi, szerelmi, etikai, társadalmi és történeti cselekményszálak egymásba fonódnak, és ezeknek valószerűtlenül közösek a szereplői. Az antagonistaként bemutatott tiszttartó és felesége a szerelmi és a társadalmi paradigmák működésképtelenségét jelképezik, a főszereplő viszont a társadalmi rend helyreállítását és a feudális intézmény megszilárdítását szimbolizálja, vagyis azt, aki sikeresen és önfeláldozóan küzd meg a szűkebb és tágabb közösségeket fenyegető felbomlással és pusztulással, helyreállítja a rendet és az igazságosságot. A cselekményszálakba szervesen épülnek be a fiktív helytörténeti és történelmi vonatkozású események.

Az Ősök *nyoma* rövidebb történet, amelyben a helytörténeti és történelmi szál nem illeszkedik a szerelmi tárgyú, bosszúálló tragédiához, mivel olyan eseménysort nem bont ki a kis terjedelmű írás, amelyben a főszereplő társadalmi szintű és jelentőségű tettet hajt végre a közösségért, emiatt a hősies és hazafias szimbólumrendszer, amelyet a narrátor a Rákóczi-szilfához rendel, nincs alátámasztva, hiteltelenné válik. Emellett a magasztos minőség a közönségeshez, a hétköznapihoz kapcsolódik, ami a *Bujdosó magyarokban* is gyakran előfordul.

A *Bujdosó magyarok* motívumai közé tartozik a titkos származás, valamint a múltbeli titok és bűn, befogadói nézőpontból pedig vágyteljesí-

tő fordulatként értelmezhető a népi származású juhászfiúból nemesemberré váló vezető története, ugyanakkor avatórítusként értelmezhető a gyerekből felnőtté, fiúból férfivá váló hős meséje. Az elbeszélő költemény további motívumai közé tartozik a szegénység, a rangon aluli szerelem, a tiltott szerető, a kényszerű házasság, a bujdosás, a betyárkodás, a bosszúállás, az átok, a török elleni harc és a katonaság, amelyek a népköltészeti alkotások gyakran visszatérő elemei.

A verses elbeszélésben hangsúlyos a történetmondó szerepe, és fókuszba kerül az elbeszélés és a történet viszonya. A szövegszerkesztő elvek közül a narrátor gyakran alkalmazza az előreutalást, késleltetve fedi fel az információt, amivel várakozást kelt a szövegben. Ezt kiegészíti, hogy az elbeszélés és a történet idejének a különbsége szintén fontos szerepet kap, mivel a szövegek bevezetésében és a befejezésben az elbeszélés ideje a meghatározatlan jelen, a történet ideje pedig a múlt, amely történelmi korokhoz kapcsolódik, ezáltal kapcsolat alakul ki a szöveggel és fényképekkel jelölt helytörténeti emlékek múltja, a teremtett fiktív múlt és a jelen között.

Csizmadia Károly népi műköltészeti alkotások közé tartozó, későromantikus írásai szerkezeti, ritmikai és poétikai aránytalanságokat tartalmaznak, azonban a Balatonhoz kapcsolódó helytörténeti és folklorisztikai kutatások számára sokféle forrást tartalmaz a kötet, ezért a népi nyelvre és tárgyi emlékekre vonatkozó utalások, motívumok, valamint a vallási és mitikus világkép megjelenítése további vizsgálatok tárgyát képezhetik.

IRODALOM

APPADURAI 2001 = APPADURAI, A.: A lokalitás teremtése. Regio 12. évf. 2001/3, 3-31.

ASSMANN 2012 = ASSMANN, A.: Az emlékezet átalakító ereje. Studia Litteraria (Emlékezethelyek) LI. évf. 2012/1-2. 9-23.

BÁRDOS – SZABÓ B. – VASY 1999 = BÁRDOS L. – SZABÓ B. I. – VASY G.: Irodalmi fogalmak kisszótára kiegészítésekkel. Budapest, 1999. Korona Kiadó.

BARTA 1976 = BARTA J.: Arany János és a XVIII. század. In Klasszikusok nyomában. Esztétikai és irodalmi tanulmányok. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó.

CROSSLEY 2005 = CROSSLEY, C.: Couleur locale. In France, P. (szerk.): The New Oxford Companion to Literature in French. Oxford, 2005. Oxford University Press.

CZAKÓ 1912 = CZAKÓ Gy.: A balatonkenesei református egyház története. Pápa, 1912. Főiskolai Könyvnyomda.

CSÁSZTVAY 2001 = CSÁSZTVAY T.: A századvég és századforduló irodalma: bohémság és historizmus (1890-1906). In Szakács M. – Székely J. (szerk.): Kettős kötődés. Az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1918). Encyclopaedia Humana Hungarica 08. CD-ROM. Budapest: Enciklopédia Humana Egyesület.

CSIZMADIA 1905 = CSIZMADIA K.: Bujdosó magyarok. Ősök nyoma. Veszprém, 1905. Pósa Endre nyomdája.

DAY 1996 = DAY, A.: Romanticism. London és New York, 1996. Routledge.

DÖMÖTÖR 1937 = DÖMÖTÖR S.: A kenesei „Tatárlikak". Veszprémi Hírlap, XCV. évf. 1937. május 9. és 16.

EISEMANN 1998 = EISEMANN GY.: Századforduló a költészetben. In Sipos L. (szerk.): Magyar nyelv és irodalom. Pannon Enciklopédia 4. CD-ROM. Budapest, 1998. Arcanum Adatbázis Kiadó Kft.

EÖTVÖS 1903 = EÖTVÖS K.: Utazás a Balaton körül. Budapest, 1903. Révai Testvérek Irodalmi Intézet.

ÉRSZEGI 1988 = ÉRSZEGI G.: Szent István görög nyelvű okleveléről. Levéltári Szemle, XXXVIII. évf. 1988/3, 8-9.

HUMFY 2005 = HUMFY J.: Akkulturáció. In Colţescu, G. (főszerk.): Szótár plurális társadalmaknak. Iaşi, 2005. Polirom Kiadó.

IMRE 1996 = IMRE L.: Műfajok létformája a XIX. századi epikánkban. Debrecen, 1996. Kossuth Egyetemi Kiadó.

JANKÓ 1902 = JANKÓ J.: Barlanglakások a Balaton mellékén. In A Balaton-melléki lakosság néprajza. Budapest,1902. Kilián Frigyes.

KECSKÉS 1987 = KECSKÉS J.: A kenesei magas partok énekese. Balatonkenese, 1987. Nagyközségi Közös Tanács.
KIS 1990 = KIS A.: Az 1000 éves Kenese. Budapest, 1990. Műszaki Könyvkiadó.
KLANICZAY 1990 = KLANICZAY G.: Történeti antropológia. In Klaniczay G.: A civilizáció peremén. Kultúrtörténeti tanulmányok. Budapest. 1990. Magvető Kiadó.
KÜLLŐS 1988 = KÜLLŐS I.: Betyárok könyve. Budapest, 1988. Mezőgazdasági Kiadó.
KÜLLŐS 2004 = KÜLLŐS I.: A latorköltészet és betyárfolklór összefüggéseiről. Ethnographia 115. évf. 2004.
LADÓ 1990 = LADÓ J.: Magyar utónévkönyv. Budapest,1990. Akadémiai Kiadó.
MARGÓCSY 1998 = MARGÓCSY I.: Irodalom és nyelv–Költészet a 19. században. In Sipos L. (szerk.): Magyar nyelv és irodalom. Pannon Enciklopédia 4. CD-ROM. Budapest, 1998. Arcanum Adatbázis Kiadó Kft.
MIKOS 2008 = MIKOS É.: Árpád vezér a kalendáriumokban. História 2008/2.21-22.
MILBACHER 2007 = MILBACHER R.: A népnemzeti program elméleti alapvetése. (1842 Erdélyi János: Népköltészetről) In Szegedy-Maszák M., Veress A. (szerk.): A magyar irodalom történetei. 1800-tól 1919-ig. Budapest, 2007. Gondolat Kiadó.
MORAVCSIK 1984 = MORAVCSIK GY. (szerk., ford.): Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai (Fontes Byzantini historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium) Budapest, 1984. Akadémiai Kiadó.
NORA 1999 = NORA P.: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. Aetas 1999/3.
ORTUTAY 1977 = ORTUTAY GY. főszerk.: Magyar Néprajzi Lexikon I. Budapest, 1977. Akadémiai Kiadó.
ORTUTAY 1979 = ORTUTAY GY. főszerk.: Magyar Néprajzi Lexikon II. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó.
ORTUTAY 1981 = ORTUTAY GY. főszerk.: Magyar Néprajzi Lexikon IV. Budapest, 1981. Akadémiai Kiadó.
RÓKA 2012 = RÓKA E.: Milyenek a magyarok? Nemzetkarakterológia és képzőművészet. BBC History 2012(5):52.
RÓNAY 1847 = RÓNAY J.: Jellemisme–Vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet, nő, férfiú és életkorok jellemzése lélektani szempontból. Győr.
S. VARGA 2012 = S. VARGA P.: Szerkesztői előszó. Studia Litteraria (Emlékezethelyek) LI. évf. 2012/1-2.
SZABÓ 2001 = SZABÓ D.: Köztörténet. In Szakács M., Székely J. (szerk.): Kettős kötődés. Az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1918). Encyclopaedia Humana Hungarica 08., CD-ROM. Budapest, 2001. Enciklopédia Humana Egyesület.
SZAJBÉLY 2005 = SZAJBÉLY M.: A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után. Budapest, 2005. Universitas Kiadó.
SZŐNYEG 2009 = SZŐNYEG J.: Fejezetek Balatonfűzfő történetéből. Balatonfűzfő, 2009. Balatonfűzfő Önkormányzata.
TAKÁTS 2004 = TAKÁTS J.: A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok. Regio 15. évf. 2004/3. 71-81.
TÓTH G. 2008 = TÓTH G. P.: Helytörténet–lokális történet és az „emlékgép"–A helytörténeti múzeum mint a lokális emlékezet helye. Néprajzi Értesítő, XC évf. 9-37.
VAJKAI 1964 = VAJKAI A.: Balatonmellék. Budapest, 1964. Gondolat Könyvkiadó.
VAJKAI 1967 = VAJKAI A.: Egy elfelejtett balatoni parasztköltő. Napló, XXII. évf. 1967. június 25. 16.
VERES – KAPPANYOS 2001 = VERES A. – KAPPANYOS A.: A századelő irodalmi
forradalma (1906-1919) In Szakács M., Székely J. (szerk.): Kettős kötődés. Az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1918). Encyclopaedia Humana Hungarica 08., CD-ROM, Budapest, 2001. Enciklopédia Humana Egyesület.
VÖRÖS 1987 = VÖRÖS K.: Az Európában található népek és tulajdonságaik rövid leírása. História IX. évf. 1987/1. 18-19.

Local History and Folklore of the Lake Balaton District in Two Late-Romantic Epic Poems (Bujdosó magyarok [Hungarian Outlaws], Ősök nyoma [The Trail of the Ancestors] by Károly Csizmadia)

This paper aims to examine how locality, history and folklore are represented in two epic poems written by a forgotten local peasant-writer near Lake Balaton. The late-romantic book by Károly Csizmadia, born in Balatonkenese, was published in Veszprém in 1905, and it contextualizes local places of memory in the district of Lake Balaton in order to tell individual and collective stories connected to Hungarian historical events and figures. The nearly 300-page volume, divided into four-line stanzas, was written in the spirit of Romanticism, and it uses various forms of folklore and couleur locale as part of the cultural narrative. In the two texts, the central places of collective memory are the medieval church of the present-day Balatonfűzfő, which was part of the village of Máma, the numerous cave dwellings in the wall of yellow stone on the shore of Lake Balaton near Balatonkenese, which were carved by local inhabitants fleeing either from the Turks or the Mongols, and the 300-year-old elm tree which, as local legends have it, used to stand on the flatland of Akarattya, and Ferenc Rákóczi, the wealthy Hungarian aristocrat who was the leader of the forces against the Habsburgs, tied his horse to it. This paper offers lessons in the historical, spatial and narrative construction of the epigone epic poems which were influenced by the ethnopopulist or popular national literary tradition and elite culture dominant at the turn of the 20th century. It begins by examining the genres and narrative tools used in the tragic stories, then it analyses the plot structure of the texts which reveals how the folk narrative represents history and the local communities.